

ks. Tomasz Rozkrut¹

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

Biskup – *Pastor i Iudex* **(w relacji do dynamicznych wyzwań** **stawianych przez papieża Franciszka)**

Urząd biskupa diecezjalnego wielu osobom kojarzy się z ewangelicznym obrazem dobrego pasterza. Niemniej jednak na mocy prawa Bożego każdy biskup diecezjalny to również sędzia dla powierzonej mu części ludu Bożego, co w ostatnich latach znacząco oraz praktycznie zostało przypomniane przez reformę procesową papieża Franciszka z roku 2015 oraz przez jego praktyczne magisterium. Wspomnianą, znaczącą reformę procesową oraz nadanie biskupom diecezjalnym nowych i bardzo poważnych obowiązków, a także związanej z tym odpowiedzialności, trzeba postrzegać w odniesieniu do Synodu Biskupów z roku 2014, jak również do praktycznego rozumienia kolegialności przez papieża Franciszka, który pragnie znaleźć nowe formy jej codziennego realizowania, także w perspektywie dokonywanych reform².

W posynodalnej adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia* z 19 marca 2016 roku papież napisał: „opieszalność procesu irytuje i nuży ludzi. Moje niedawne dwa dokumenty na ten temat doprowadziły do uproszczenia procedur dla ewentualnych deklaracji nieważności małżeństwa. Chciałem przez nie też wyraźnie stwierdzić, że biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni. Zastosowanie tych dokumentów stanowi zatem wielką

¹ Ks. prof. dr hab. Tomasz Rozkrut – profesor nauk prawnych, profesor zwyczajny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego UPJP II. Przedmiotem jego publikacji pozostają zagadnienia związane z organizacją Kościoła oraz kościelnym prawem procesowym; organizator cyklicznych sympozjów naukowych dotyczących kanonicznego materialnego prawa małżeńskiego oraz kościelnego prawa procesowego w Gródku nad Dunajcem.

² T. Bertone, *I miei Papi*, Torino 2018, s. 136n.

odpowiedzialność dla ordynariuszy diecezjalnych, wezwanych, aby osobiście osądzać pewne sprawy, a w każdym przypadku zapewnić łatwiejszy dostęp wiernych do kościelnego wymiaru sprawiedliwości. Wiąże się to z przygotowaniem dostatecznej liczby pracowników, duchownych i świeckich, którzy poświęciliby się priorytetowo tej służbie kościelnej. Trzeba też będzie zapewnić osobom żyjącym w separacji czy małżeństwach przeżywającym kryzys posługę informacji, doradztwa i mediacji, powiązaną z duszpasterstwem rodzinnym, z której mogłyby korzystać osoby przed dochodzeniem wstępnym procesu małżeńskiego”³ (nr 244).

Stąd też, mimo że najwięcej dyskusji wywołuje ósmy rozdział przywołanej adhortacji, zatytułowany: *Towarzyszyć, rozpoznać i włączyć to, co kruche*, oraz próby jego interpretacji (przede wszystkim w celu zrozumienia jego przesłania doktrynalnego oraz duszpasterskiego⁴), to jednak zacytowany powyżej fragment pozostaje ważną wypowiedzią w perspektywie reformy procesowej⁵. Jest to jednocześnie praktyczna realizacja przez papieża Franciszka soborowej eklezjologii, która jasno wskazuje, że w Kościele partykularnym każdy biskup diecezjalny to *Pater, Magister* oraz *Iudex*⁶.

Sądy biskupie w przeszłości

Spoglądając historycznie na sprawowanie władzy sądowniczej przez biskupów, należy przypomnieć, że od samego początku istnienia Kościoła poszczególni biskupi żywo angażowali się, i to w sposób znaczący, w tę posługę⁷. Świadomość posiadania kompetencji do autorytatywnego interweniowania względem osób,

³ Ojciec Święty Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie, Kraków 2016.

⁴ Zob. F. Coccopalmerio, *Il capitolo ottavo della esortazione apostolica post sinodale „Amoris laetitia”*, Città del Vaticano 2017.

⁵ Zob. Franciszek, List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, reformujący kanony Kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio *Mitis et misericors Iesus*, reformujący kanony Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łańcisko-polski), Tarnów 2015.

⁶ P. V. Pinto, *Natura e finalità del M.p. Mitis Iudex*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), s. 126.

⁷ Zob. T. Rozkrut, *Sądownictwo kościelne do Dekretu Gracjana (syntetyczne spojrzenie historyczno-prawne)*, w: *Memoriae Ecclesiae custos*, red. J. Jurkiewicz, A. Żurek, Tarnów 2013, s. 27–34.

które zachowują się w sposób niemożliwy do zaakceptowania we wspólnocie Kościoła apostołskiego, obecna jest w wielu wypowiedziach św. Pawła⁸.

Istnieją ważne świadectwa źródłowe mówiące o sprawowaniu władzy przez biskupów. Warto wymienić przede wszystkim: *Didache*, *Didaskalia*, czy też nauczanie soboru w Nicei (325); na temat sprawowania kościelnej władzy sądowej czytamy w *Konstytucjach apostołskich* (IV/V stulecie), ponadto w dalszych stuleciach znajdujemy coraz więcej świadectw na temat wykonywania władzy sądowej przez Kościół, w szczególności przez biskupów⁹.

W tym skrótowym *iter* historycznym nie można zapominać, że prawo rzymskie od początku było zasadniczym źródłem dla kanonicznego prawa procesowego; pewien wpływ miało też na jego rozwój prawo germańskie, przy czym należy także zauważyć, że wiele instytucji prawa procesowego Kościół wypracował samodzielnie, a te zapożyczone doskonalil¹⁰. Niewątpliwie taką figurą prawną, cechującą proces małżeński, jest wprowadzony przez papieża Benedykta XIV urząd obrońcy węzła małżeńskiego. Ustanowienie tego ważnego urzędu w konstytucji papieskiej *Dei miseratione* z 3 listopada 1741 roku wynikało z troski o ochronę w kanonicznym procesie nierozzerwalności instytucji małżeństwa, a powodem ustanowienia tego urzędu stały się nadużycia, jakie miały miejsce w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, także w praktyce sądów kościelnych w Polsce¹¹.

Według kodeksu pio-benedyktyńskiego z 1917 roku obrońca węzła małżeńskiego miał obowiązek złożenia apelacji po pierwszym wyroku pozytywnym¹²; ponadto ewentualna apelacja byłaby także możliwa sukcesywnie, tj. *post secundam sententiam, quae matrimonii nullitatem confirmaverit*¹³. Jak zatem

⁸ P. Moneta, *La giustizia nella Chiesa*, Bologna 1993, s. 10n.

⁹ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990, s. 160n.

¹⁰ R. Szytchmiller, *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000, s. 24.

¹¹ A. Wójcik, *Rola aktywności obrońcy węzła małżeńskiego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: *I. Ogólnopolskie Forum Sądowe: Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 października 2004 roku*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2005, s. 89n.

¹² „A prima sententia, quae matrimonii nullitatem declaraverit, vinculi defensor, intra legitimum tempus, ad superius tribunal provocare debet; et si negligat officium suum implere, compellatur auctoritate iudicis” (*Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* [27.05.1917], „Acta Apostolicae Sedis” [dalej: AAS] 9 [1917], pars II, s. 1–593 [dalej: CIC 1917], can. 1986).

¹³ „Post secundam sententiam, quae matrimonii nullitatem confirmaverit, si defensor vinculi in gradu appellationis pro sua conscientia non crediderit esse appellandum, ius coniugibus

jasno widać, historyczna decyzja papieża Benedykta XIV, powtórzona przez jego następców w kodyfikacji z 1917 roku, wskazuje także, jak wielką wagę przywiązywali biskupi rzymscy do prawidłowego wymierzania sprawiedliwości przez kościelne sądownictwo. Wykonywanie władzy sądenia w Kościele nie jest wynikiem jedynie woli ludzkiej, bowiem władza ta pochodzi od samego Chrystusa¹⁴.

Wydaje się, że przywołane symboliczne fakty historyczne pozwalają lepiej zrozumieć praktyczne postanowienia papieża Franciszka na tle ewolucji kościelnego sądownictwa i zarazem powrót do praktyki pierwszych wieków funkcjonowania Kościoła. Historyczny *excursus* sprawowania przez biskupa urzędu sędziego jest niewątpliwie bogaty i dobrze źródłowo udokumentowany¹⁵. Stąd też reformę procesu małżeńskiego z roku 2015 należy postrzegać w szerszym kontekście historycznym¹⁶.

***Dignitas connubii* (2005) oraz *Inter munera* (2016)**

Związana z Kodeksem prawa kanonicznego z 1983 roku instrukcja procesowa *Dignitas connubii* z roku 2005¹⁷ jasno wskazuje, że „biskupi mają poważny obowiązek zatroszczyć się o to, aby pracownicy sądów byli troskliwie formowani do należytego administrowania sprawiedliwości oraz, aby zostali przez odpowiednią praktykę na forum kanonicznym, przygotowani do prowadzenia spraw małżeńskich, według norm i zgodnie ze sprawiedliwością”¹⁸.

Ponadto czytamy w niej w art. 38 § 3, że wikariusz sądowy „jest zobowiązany złożyć Biskupowi do którego należy czuwanie nad poprawnym administrowaniem sprawiedliwości w sądzie, relacji o stanie i działalności sądu diecezjalnego”. W komentarzu wskazano: „biskupowi przysługuje bowiem

est, decem diebus a sententiae denuntiatione elapsis, novas nuptias contrahendi” (CIC 1917, can. 1987).

¹⁴ T. Rozkrut, *Sądownicza funkcja Kościoła*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 18 (1999) nr 2, s. 268.

¹⁵ Zob. G. A. Becciu, *Il Vescovo giudice nella riforma di Papa Francesco*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), s. 91–97.

¹⁶ W. Góralski, *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017, s. 11n.

¹⁷ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecanis et interdioecanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii*, 25.01.2005, „Communicationes” 37 (2005), s. 11–92 (polskie tłumaczenie w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007).

¹⁸ *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, s. 22.

prawo czuwania nad prawidłowością realizowania sprawiedliwości przez jego sąd. Prawo nie określa, jak często Oficjał winien składać sprawozdania swojemu Biskupowi. Winien to zatem określić sam Biskup diecezjalny, jeśli zechce, aby były składane z inną częstotliwością niż coroczne sprawozdania do Sygnatury Apostolskiej. Za poprawne i sprawne działanie wymiaru sprawiedliwości w diecezji Oficjał odpowiada przed biskupem diecezjalnym, składając mu okresowe sprawozdania, dotyczące np. warunków i terminowości prac sądu, jego stanu osobowego i finansowego. Biskup ma wtedy szczególną okazję do wyrażania swoich uwag i życzeń dotyczących pracy sądu, a także podejmowania odpowiednich decyzji. Godne polecenia jest doroczne omawianie z Biskupem sytuacji w sądzie, na wzór spotkań Papieża z pracownikami Roty Rzymskiej¹⁹.

Także list okólny Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 30 lipca 2016 roku na temat stanu oraz działalności sądów Kościoła *Inter munera* mówi jasno na temat kontrolnej funkcji pełnionej przez biskupa diecezjalnego w zakresie poprawnego administrowania wymiarem sprawiedliwości w Kościele partykularnym, odwołuje się przy tym do wielu innych wcześniejszych postanowień dykasterii Kurii Rzymskiej (zob. List okólny Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej *Visis actis* z 24 lipca 1972 roku; Instrukcja procesowa Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych *Dignitas connubii* z 25 stycznia 2005 roku – art. 38 § 3 oraz Dyrektorium Kongregacji Biskupów *Apostolorum Successores* z 22 lutego 2004 roku – nr. 68 i 180)²⁰. Warto również podkreślić, że w *Inter munera* znajdujemy odwołanie wprost do ostatniej alokucji rotalnej Jana Pawła II (2005), w której wskazywał, że obowiązek poszukiwania prawdy spoczywa przede wszystkim na biskupach, którzy w powierzonych wspólnotach są sędziami na podstawie prawa Bożego²¹. Ponadto Jan Paweł II do sądowych zadań oraz obowiązków biskupów nawiązywał również w trakcie nauczania w czasie licznych wizyt apostolskich²².

W częściowej konkluzji możemy zatem powiedzieć, że reformy papieża Franciszka to praktyczna kontynuacja jakże bogatego magisterium Jana

¹⁹ R. Sztuchmiller, *Komentarz do art. 38, w: Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, s. 80n.

²⁰ Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica, Lettera circolare sullo stato e l'attività dei Tribunali, http://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_signat/documents/rc_trib_ap_sig_doc_20160730_inter-munera_it.html (16.05.2018).

²¹ G. A. Becciu, *Il Vescovo...*, s. 97.

²² G. P. Montini, *Il difensore del vincolo e l'obbligo dell'appello*, „Periodica” 106 (2017), s. 322.

Pawła II oraz jego poprzedników na temat sądownictwa Kościoła oraz jego roli w Kościele posoborowym, w którym zostały promulgowane dwa kodeksy prawa kanonicznego – kodeks łaciński oraz kodeks wschodni, które także muszą być ciągle dostosowywane do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, o czym wybitnie świadczy także kolejne *motu proprio* papieża Franciszka *De concordia inter Codices* z 31 maja 2016 roku²³. Warto także w tym miejscu podkreślić inny przedmiot wskazanej kontynuacji, czy też rozwijania zaproponowanych kierunków duszpasterskich. Otóż w posynodalnej adhortacji apostołskiej Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym *Familiaris consortio* w nr. 84 na temat rozwiedzionych, którzy zawarli nowy związek małżeński czytamy, że duszpasterze „dla miłości prawdy mają obowiązek właściwego rozeznania sytuacji. Zachodzi bowiem różnica pomiędzy tymi, którzy szczerze usiłowali ocalić pierwsze małżeństwo i zostali całkiem niesprawiedliwie porzuceni, a tymi którzy z własnej, ciężkiej winy zniszczyli ważne kanoniczne małżeństwo”. Natomiast papież Franciszek podpowiada i rozwija myśl swojego poprzednika w nr. 300 adhortacji *Amoris laetitia*, kiedy praktycznie pisze na temat rozeznania duszpasterskiego: „w tym procesie przydatne będzie dokonanie rachunku sumienia, przez chwile refleksji i skruchy. Osoby rozwiedzione, które zawarły ponowny związek, powinny zadać sobie pytanie, w jaki sposób zachowywały się wobec swoich dzieci, gdy związek małżeński przeżywał kryzys; czy były próby pojednania; jak wygląda sytuacja opuszczonego małżonka; jakie konsekwencje ma nowa relacja dla pozostałej rodziny i wspólnoty wiernych; jaki przykład daje ona ludziom młodym, którzy przygotowują się do małżeństwa. [...] Postawy te mają fundamentalne znaczenie, aby uniknąć poważnego ryzyka przesłań błędnych [...], iż Kościół popiera podwójną moralność”.

Rotalne magisterium biskupów rzymskich

Analizując, aczkolwiek bardzo syntetycznie, sądowniczą posługę biskupa diecezjalnego, dobrze będzie odwołać się do rotalnego nauczania papieża, bowiem z prymatem biskupa rzymskiego związana jest władza ustawodawcza, administracyjna oraz nauczycielska każdego papieża w odniesieniu do

²³ Zob. H. Stawniak, R. Kamiński, *Chrzest i małżeństwo – harmonizacja ustawodawstwa*, Warszawa 2018.

sprawowania władzy sądenia w całym Kościele oraz w poszczególnych Kościołach partykularnych²⁴. Przy okazji warto postulować, zresztą nie po raz pierwszy, organizowanie na wzór corocznych spotkań biskupa rzymskiego z Trybunałem Apostolskim Roty Rzymskiej analogicznych spotkań np. w ramach metropolii wraz z podejmowaniem najbardziej aktualnych zagadnień. Wydaje się, że jest to także praktyczny postulat wynikający z procesowej reformy papieża Franciszka, która musi być nie tylko dobrze znana, lecz także wiernie stosowana. Niestety liczne sympozja, organizowane przede wszystkim w Rzymie, jak również obserwacja praktyki sądowej świadczą o tym, że pojawiają się w jej zrozumieniu oraz stosowaniu nieporozumienia oraz błędy.

Z wieloletniego oraz bardzo bogatego magisterium rotalnego biskupów rzymskich dobrze będzie przywołać dwie alokucje wygłoszone przez różnych papieży i w różnych czasach. I tak papież Pius XII, przemawiając do Świętej Roty Rzymskiej w roku 1947, jasno wskazał, że sędziami w Kościele – na mocy sprawowanego urzędu oraz woli Bożej – są biskupi, o czym między innymi naucza Apostoł Narodów²⁵. Niewątpliwie muszą mieć oni zawsze przed oczami niezmienną zasadę, która poucza, że zawsze należy pamiętać o prawie Bożym, kiedy stosujemy prawo kanoniczne do poszczególnych przypadków (przede wszystkim należy mieć tutaj na myśli jedność, nierozzerwalność oraz sakramentalność instytucji małżeństwa)²⁶.

Z kolei Jan Paweł II w alokucji rotalnej z 1995 roku wskazał, że pomimo precyzyjnego rozróżnienia w kościelnym porządku prawnym funkcji nauczycielskiej oraz sędowniczej, nie ma wątpliwości, że kościelna władza sądowa emanuje z *potestas regiminis*, o której Kodeks prawa kanonicznego w kan. 129 § 1 mówi, że jest z Bożego ustanowienia i zgodnie z normą kan. 135 § 1 dzieli się na władzę: ustawodawczą, wykonawczą i sędowniczą²⁷. Władza sędownicza winna być wykonywana w sposób przepisany prawem i nie może być delegowana, chyba że chodzi o dokonanie aktów przygotowawczych jakiegoś dekretu

²⁴ Z. Grocholewski, *Il Romano Pontefice come giudice supremo nella Chiesa*, „Ius Ecclesiae” 7 (1995), s. 50.

²⁵ Pius PP. XII, *Ad Praelatos Auditores ceterosque Officiales et Administros Tribunalis Sacrae Romanae Rotae necnon eiusdem Tribunalis Advocatos et Procuratores*, AAS 39 (1947), s. 497.

²⁶ M. C. J. Errázuriz, *La problematica giuridico-canonica sul matrimonio e sulla famiglia nell'orizzonte della giustizia e della misericordia*, „Ius Ecclesiae” 29 (2017) nr 3, s. 553.

²⁷ Ioannes Paulus PP. II, *Ad Romanae Rotae iudices*, AAS 87 (1995), s. 1017n.

lub wyroku²⁸; ponadto biskup diecezjalny nie może dyspensować od ustaw procesowych – jak zaznaczył prawodawca powszechny²⁹.

Reforma procesowa papieża Franciszka

Papież Franciszek, nowelizując orzekanie nieważności małżeństwa przez sądy Kościoła, jasno wskazał, że przede wszystkim przedstawia biskupom dokonaną przez siebie reformę. Stąd też poszczególni biskupi są odpowiedzialni za jej właściwą realizację³⁰.

Podając konkretne unormowania, wskazał, że w procesie małżeńskim, w wypadku ustanowienia sędziego jednoosobowego, specjalna odpowiedzialność spada na biskupa: „ustanowienie sędziego jednoosobowego, który zawsze winien być duchownym, w pierwszej instancji pozostawia się odpowiedzialności biskupa, który w pasterskim sprawowaniu swojej władzy sędowniczej winien zagwarantować, że nie dojdzie do jakiegokolwiek formy laksyzmu”³¹.

Ojciec święty napisał: „Aby postanowienia Soboru Watykańskiego II zostały ostatecznie zastosowane w praktyce w tak ważnej kwestii, postanowiono wyraźnie stwierdzić, że biskup osobiście w swoim Kościele, w którym jest ustanowiony pasterzem i głową, tym samym jest sędzią wobec wiernych, którzy zostali mu powierzeni. Należy zatem oczekiwać, że zarówno w dużych, jak i małych diecezjach biskup osobiście da sygnał do *nawrócenia* struktur kościelnych oraz że nie pozostawi on całkowicie funkcji sędowniczej w sprawach małżeńskich urzędem kurialnym. Powinno się to odnosić szczególnie do procesu skróconego, który zostaje ustanowiony w celu rozpatrzenia spraw, w których istnieją najbardziej ewidentne przesłanki nieważności”³², oraz ustanowił nową formę procesu – proces skrócony: „oprócz usprawnienia zwyczajnego procesu małżeńskiego, została ustanowiona forma procesu skróconego – oprócz obecnie obowiązującego procesu opartego na dokumentach – do zastosowania w przypadkach, w których skarga o nieważność małżeństwa jest poparta szczególnie oczywistymi argumentami. Nie umknęło jednak mojej uwadze, jak bardzo postępowanie skrócone może zagrozić zasadzie nierozzerwalności małżeństwa.

²⁸ *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 135 § 3 [dalej: KPK].

²⁹ KPK, kan. 87 § 1.

³⁰ Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 9.

³¹ Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 11.

³² Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 11nn.

Właśnie z tego powodu postanawiam, aby w takim procesie sędzią był ustanowiony osobiście biskup, który mocą swego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie”³³. Ponadto: „Należy przywrócić apelację do Stolicy Metropolitalnej, gdyż to zadanie jako głowy prowincji kościelnej, utrwalone przez wieki, jest wymownym znakiem synodalności w Kościele”³⁴.

Co ciekawe, sukcesywnie, papież Franciszek w przemówieniu z dnia 25 listopada 2017 roku wskazał, że pragnie definitywnie wyjaśnić niektóre aspekty fundamentalne dwóch *motu proprio* (chodzi tutaj o List apostolski *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* oraz o List apostolski *motu proprio Mitis et misericors Iesus*), w szczególności zaś figurę biskupa diecezjalnego jako jedynego oraz osobiście orzekającego w procesie skróconym (*come giudice personale ed unico*)³⁵. To znaczy jasno wskazał, że fundamentem teologiczno-prawnym dla orzekania w procesie *coram episcopo* jest posiadanie święceń biskupich oraz pozostawanie zwierzchnikiem wspólnoty wiernych³⁶.

Odnosząc się do reformy procesowej papieża Franciszka, Kongregacja Edukacji Katolickiej, opublikowała 3 maja 2018 roku specjalną instrukcję na temat nauczania prawa kanonicznego w której, wymieniając osoby, bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w sprawy sądownictwa kościelnego, na pierwszym miejscu wskazuje biskupa diecezjalnego i dodaje: „dla którego kan. 378, § 1, n. 5 wymaga «doktoratu lub przynajmniej licencjatu z Pisma Świętego, teologii lub prawa kanonicznego, uzyskanego w instytucie studiów wyższych, zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską, lub prawdziwej biegłości w tych dyscyplinach». A zatem wykonywanie urzędu sędziego w *processus brevior* wymaga od biskupa diecezjalnego rzeczywistej znajomości materialnego prawa małżeńskiego oraz procesowego”³⁷. Niewątpliwie mamy tutaj do czynienia

³³ Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 13.

³⁴ Franciszek, *Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 13.

³⁵ Franciszek, *Discorso ai partecipanti al corso promosso dal Tribunale della Rota Romana* (25.11.2017), http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171125_corso-rotaromana.html (16.05.2018).

³⁶ „*L'episcopato e l'essere capo di una comunità diocesana di fedeli* (cfr can. 381 § 2). Se manca una delle due condizioni il processo brevior non può aver luogo. L'istanza deve essere giudicata con il processo ordinario” (Franciszek, *Discorso ai partecipanti...*).

³⁷ Congregazione per l'Educazione Cattolica (degli Istituti di Studi), Istruzione *Gli studi di Diritto Canonico alla luce della riforma del processo matrimoniale* [Kongregacja Edukacji Katolickiej (Instytucji Studiów Wyższych), Instrukcja *Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*], Watykan 2018, s. 4.

nia z bardzo praktyczną wskazówką dotyczącą należytego przygotowania się biskupów diecezjalnych do wyrokowania w procesie skróconym, co wiąże się z ich personalną odpowiedzialnością, także w perspektywie życia wiecznego, o czym nauczał Jan Paweł II w swoim ostatnim przemówieniu rojalnym³⁸.

Natomiast w opublikowanym w styczniu 2016 roku przez Trybunał Roty Rzymskiej *Subsydium aplikacyjnym do Motu pr. „Mitis Iudex Dominus Iesus”* czytamy: „Papież Franciszek, w duchu eklezjologii Soboru Watykańskiego II i sprawowania posługi święceń, rozumianej w pierwotnym tego słowa znaczeniu, tj. jako służba, scharakteryzował aktualną reformę przez podkreślenie centralnej roli biskupa diecezjalnego jako sędziego, w kontekście kolegialności, jako że biskupi mają z Nim współudział w tym zadaniu Kościoła, jakim jest troska o jedność w wierze i w dyscyplinie dotyczącej małżeństwa jako fundamentu i źródła rodziny chrześcijańskiej. W nowym prawodawstwie spletają się więc ze sobą odpowiedzialność poszczególnych biskupów i najwyższa władza następcy Piotra, głowy Kolegium Biskupów, które nie może istnieć bez niego. Papież Franciszek prosi pasterzy Kościołów lokalnych, aby sprawując i żyjąc ich sakramentalną władzą ojców, nauczycieli i sędziów, wykonywali posługę służby dla zbawienia wiernych im powierzonych, stając się otwartymi na słuchanie, w takim czasie i takimi sposobami, które podkreślałyby walor miłosierdzia i sprawiedliwości”³⁹.

Zakończenie

Papież Franciszek pragnie, aby w wyniku dokonanej przez niego reformy, osoby zranione znalazły pokój sumienia poprzez sprawowanie przez Kościół posługi sprawiedliwości i miłosierdzia, oraz aby sukcesywnie – poprzez nowy i ważnie zawarty sakrament małżeństwa – stawały się misjonarzami świadczącymi o świętości małżeństwa i pięknie rodziny chrześcijańskiej⁴⁰. W ten sposób Kościół powinien odważnie kroczyć do przodu, podejmując niełatwe

³⁸ S. Oder, *Kościelny sąd apelacyjny na przykładzie Trybunału Apelacyjnego Wikariatu Rzymu*, w: III. *Ogólnopolskie Forum Sądowe: Proces małżeński w świetle „Dignitas connubii” – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku*, red. T. Rozkrut, Tarnów 2008, s. 28.

³⁹ Trybunał Apostolski Roty Rzymskiej, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Watykan, styczeń 2016, s. 7.

⁴⁰ P. V. Pinto, *Natura e finalità...*, s. 127.

wyzwania współczesnej rzeczywistości, mając na względzie przede wszystkim duchowe dobro człowieka oraz w perspektywie ostatecznej jego zbawienie. Jednocześnie dynamiczna i bardzo praktyczna postawa oraz nauczanie papieża wymagają szybkiej oraz konkretnej odpowiedzi ze strony poszczególnych biskupów diecezjalnych. W szczególności, w kontekście podjętego tematu, takiej odpowiedzi poprzez udzielenie konkretnych wskazówek oraz podjęcie konkretnych działań, wymaga np. nr 300 posynodalnej adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia*, w którym czytamy, że „zadaniem kapłanów jest towarzyszenie osobom zainteresowanym na drodze rozeznania, zgodnie z nauczaniem Kościoła i wytycznymi biskupa”, czy też art. 3 Zasad proceduralnych w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa znajdujących się w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, gdzie papież Franciszek, pisząc o badaniu przedprocesowym, czyli duszpasterskim, w perspektywie przygotowania ewentualnego kanonicznego procesu małżeńskiego jasno wskazał, że „to dochodzenie winno zostać powierzone osobom uznanym za odpowiednie przez ordynariusza miejsca” oraz że „diecezja lub kilka diecezji wspólnie, w zależności od ich aktualnego rozmieszczenia, mogą ustanowić stałą strukturę, w ramach której będą świadczyć tę posługę, oraz, w razie potrzeby, powinny sporządzić vademecum zawierające istotne wskazania dla jak najbardziej odpowiedniego przeprowadzenia dochodzenia”. Należy także zaznaczyć, że każdy biskup jest wezwany do stałej formacji w zakresie prawa kanonicznego, co bardzo jasno postuluje instrukcja Kongregacji Edukacji Katolickiej *Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*, zatwierdzona dnia 27 kwietnia 2018 roku przez papieża Franciszka⁴¹, który sam daje przykłady rzeczywistego sprawowania władzy sądowej⁴².

⁴¹ Kongregacja Edukacji Katolickiej (Instytucji Studiów Wyższych), Instrukcja *Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*, http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20180428_istruzione-diritto-canonico_pl.html (1.02.2019).

⁴² Zob. Romana coram Francisco P.P. Vescovo di Roma, Sentenza del 16 maggio 2017, prot. 18.067, w: *Prassi e sfide dopo l'entrata in vigore del m.p. Mitis Iudex Dominus Iesus e del Rescriptum ex audientia del 7 dicembre 2015*, Libreria Editrice Vaticana 2018, s. 141–149.

Bibliografia

- Becciu G. A., *Il Vescovo giudice nella riforma di Papa Francesco*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), s. 91–97.
- Bertone T., *I miei Papi*, Torino 2018.
- Coccopalmerio F., *Il capitolo ottavo della esortazione apostolica post sinodale „Amoris laetitia”*, Libreria Editrice Vaticana 2017.
- Congregazione per l’Educazione Cattolica (degli Istituti di Studi), Istruzione *Gli studi di Diritto Canonico alla luce della riforma del processo matrimoniale* [Kongregacja Edukacji Katolickiej (Instytucji Studiów Wyższych), Instrukcja *Studia prawa kanonicznego w świetle reformy procesu małżeńskiego*], Watykan 2018.
- Errázuriz M. C. J., *La problematica giuridico-canonica sul matrimonio e sulla famiglia nell’orizzonte della giustizia e della misericordia*, „Ius Ecclesiae” 29 (2017) nr 3, s. 553–574.
- Franciszek, Discorso ai partecipanti al corso promosso dal Tribunale della Rota Romana, http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171125_corso-rotaromana.html (16.05.2018).
- Franciszek, List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, reformujący kanony Kodeksu prawa kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa. List apostolski motu proprio *Mitis et misericors Iesus*, reformujący kanony Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Tarnów 2015.
- Góralski W., *Proces małżeński skrócony przed biskupem*, Płock 2017.
- Grocholewski Z., *Il Romano Pontefice come giudice supremo nella Chiesa*, „Ius Ecclesiae” 7 (1995), s. 39–64.
- Ioannes Paulus PP. II, *Ad Romanae Rotae iudices*, „Acta Apostolicae Sedis” 87 (1995), s. 1013–1019.
- Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.
- Lettera circolare sullo stato e l’attività dei Tribunali, http://www.vatican.va/roman_curia/tribunals/apost_signat/documents/rc_trib_apsig_doc_20160730_intermunera_it.html (16.05.2018).
- Moneta P., *La giustizia nella Chiesa*, Bologna 1993.
- Montini G. P., *Il difensore del vincolo e l’obbligo dell’apello*, „Periodica” 106 (2017), s. 301–339.

- Oder S., *Kościelny sąd apelacyjny na przykładzie Trybunału Apelacyjnego Wikariatu Rzymu*, w: III. Ogólnopolskie Forum Sądowe: Proces małżeński w świetle *Dignitas connubii* – pierwsze doświadczenia. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 czerwca 2007 roku, red. T. Rozkrut, Tarnów 2008, s. 13–30.
- Ojciec Święty Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie, Kraków 2016.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990.
- Pinto P. V., *Natura e finalità del M.p. Mitis Iudex*, „Quaderni dello Studio Rotale” 23 (2016), s. 111–129.
- Pius PP. XII, *Ad Praelatos Auditores ceterosque Officiales et Administros Tribunalis Sacrae Romanae Rotae necnon eiusdem Tribunalis Advocatos et Procuratores*, „Acta Apostolicae Sedis” 39 (1947), s. 495–498.
- Romana coram Francisco P.P. Vescovo di Roma, Sentenza del 16 maggio 2017, prot. 18.067, w: *Prassi e sfide dopo l'entrata in vigore del m.p. Mitis Iudex Dominus Iesus e del Rescriptum ex audientia del 7 dicembre 2015*, Libreria Editrice Vaticana 2018, s. 141–149.
- Rozkrut T., *Sądownictwo kościelne do Dekretu Gracjana (syntetyczne spojrzenie historyczno-prawne)*, w: *Memoriae Ecclesiae custos*, red. J. Jurkiewicz, A. Żurek, Tarnów 2013, s. 27–34.
- Rozkrut T., *Sądownicza funkcja Kościoła*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 18 (1999) nr 2, s. 255–269.
- Stawniak H., Kamiński R., *Chrzest i małżeństwo – harmonizacja ustawodawstwa*, Warszawa 2018.
- Szytchmiller R., *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*, Olsztyn 2000.
- Trybunał Apostolski Roty Rzymskiej, *Subsydium aplikacyjne do Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Watykan, styczeń 2016.
- Wójcik A., *Rola aktywności obrońcy węzła małżeńskiego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: I. Ogólnopolskie Forum Sądowe: Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11–12 października 2004 roku, red. T. Rozkrut, Tarnów 2005, s. 89–99.

Streszczenie

Urząd biskupa diecezjalnego, który kojarzy się z ewangelicznym obrazem dobrego pasterza, na mocy prawa Bożego związany jest z wykonywaniem obowiązków sędziego w relacji do powierzonej części ludu Bożego, co w ostatnich latach znacząco oraz praktycznie zostało przypomniane przez reformę procesową papieża Franciszka. Jest to jednocześnie praktyczna realizacja przez papieża soborowej eklezjologii, która jasno wskazuje, że w Kościele partykularnym każdy biskup diecezjalny to *Pater, Magister* oraz *Iudex*. Jednocześnie spoglądając historycznie na sprawowanie władzy sądowniczej przez biskupów, trzeba pamiętać, że już od samego początku istnienia Kościoła, poszczególni biskupi żywo angażowali się w sprawowanie władzy sądowej. Stąd też liczne fakty historyczne pozwalają lepiej zrozumieć praktyczne postanowienia papieża Franciszka; historyczny *excursus* sprawowania personalnie przez biskupa urzędu sędziego jest bowiem dobrze źródłowo udokumentowany. Stąd też reformę procesu małżeńskiego z roku 2015, należy postrzegać w szerszym kontekście historycznym. Nie ulega wątpliwości, że papież Franciszek pragnie, aby w wyniku dokonanej przez niego reformy osoby zranione znalazły pokój sumienia poprzez sprawowanie przez Kościół posługi sprawiedliwości i miłosierdzia, oraz aby sukcesywnie – poprzez nowy i ważnie zawarty sakrament małżeństwa – stały się misjonarzami świadczącymi o świętości małżeństwa i pięknie rodziny chrześcijańskiej. W ten sposób Kościół powinien odważnie kroczyć do przodu, podejmując niełatwe wyzwania współczesnej rzeczywistości, mając na względzie przede wszystkim duchowe dobro człowieka oraz w perspektywie ostatecznej jego zbawienie. Jednocześnie dynamiczna oraz bardzo praktyczna postawa oraz nauczanie papieża Franciszka wymaga szybkiej oraz konkretnej odpowiedzi ze strony poszczególnych biskupów diecezjalnych.

Słowa kluczowe

biskup, dobro duchowe, małżeństwo, papież Franciszek, reforma procesowa, rodzina

Summary

Bishop – *Pastor and Iudex*

(in Relation to Dynamic Challenges Posed by Pope Francis)

The institution of a diocese bishop that forms a relationship with an evangelic picture of a good shepherd is – by the power of God's law – connected with fulfilment of obligations of a judge in relation to an entrusted part of the people of God. This was significantly and practically reminded by the Pope Francis's process reform, in recent years. At the same time, this is a practical fulfilment of a conciliar ecclesiology by the Pope that explicitly indicates that in a particularistic Church every diocesan bishop is *Pater, Magister and Iudex*. At the same time, when looking at bishops exercising judicial power from a historical point of view, it must be remembered that from the very beginning of the Church existence individual bishops vigorously involved themselves in exercising judicial power. Due to this, there are numerous historical facts that allow to better understand practical decisions taken by Pope Francis; as a historical *excursus* of bishops personally holding the institution of a judge is well documented in the sources. Thus, the matrimonial process reform of 2015 must be perceived in a broader historical context. There is no doubt that Pope Francis – as a result of his reform – wishes harmed people to find peace in their consciences by the Church providing a just and merciful service and that through a new sacrament of marriage, that is taken in a valid manner, these people successively become missionaries giving evidence of the sanctity of marriage and beauty of Christian family. In this manner, the Church should continue to go forward undertaking the not easy challenges of the present reality, especially, having regard to a spiritual well-being of a human and in the final perspective – his salvation. At the same time, a dynamic and very practical position of Pope Francis requires a fast and specific response from individual diocesan bishops.

Keywords

bishop, spiritual well-being, marriage, Pope Francis, process reform, family